

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «РЕВОЛЮЦІЯ 1917 РОКУ В РОСІЇ ТА ЇЇ РОЛЬ В ІСТОРІЇ ХХ СТОЛІТТЯ»

УДК 930:323.27(470+571)«1917»

Василь Холодницький

Захоплення більшовиками влади в Росії – державний переворот чи соціалістична революція?

В даній публікації йдеться про події в Російській імперії літа-осені 1917 р. Кульмінаційним моментом цих подій стало збройне повстання, організоване більшовицькою партією та захоплення нею влади в країні 25 жовтня.

На думку автора, взявши владу в свої руки шляхом державного перевороту, більшовики жодним чином не зійшли з буржуазного шляху розвитку країни. Прийняті II з'їздом Рад робітничих і солдатських депутатів декрети 26-27 жовтня говорили швидше про загально-цивілізаційний вибір ніж суспільно-політичний. Тобто ці закони не носили соціалістичного характеру, були тимчасовими і мали бути легітимізовані Всеросійськими Установчими зборами. Однак програвши вибори до Установчих зборів більшовики розпустили їх. Цими діями більшовиками був покладений кінець буржуазній демократії для посилення власної диктатури.

Ключові слова: *Тимчасовий буржуазний уряд, Всеросійські Установчі збори, Положення про вибори, вибори, кадети, більшовики, меншовики, есери ліві та праві, декрети, легітимація, Ради робітничих та солдатських депутатів, Ради селянських депутатів, Радянський уряд, Керенський, Ленін, Троцький.*

© Холодницький В., 2017

Холодницький Василь Федорович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Сто років тому відбулася епохальна подія, котра корінним чином вплинула на долю народів російської імперії, й наслідки якої привели до утворення на її базі низки незалежних держав. Одним з них вдалося відновити свою державність, іншим довелося створювати її в ході революційних подій, що розгорнулися, ще іншим – закласти основи своєї державності в умовах більшовицької диктатури. Однак закладена більшовиками модель радянського суспільства не витримала випробування часом.

Розпад Радянського Союзу і утворення незалежних держав стали підставою для перегляду історичного минулого і в першу чергу революційних жовтневих подій 1917 р. та їх наслідків. В результаті «канули в лету» масові заходи по вшануванню Жовтневої революції на державному офіційному рівні в пострадянських республіках. Усвідомлення того, що сталося з народами колишньої російської імперії сто років тому, дається нелегко. Буквально кілька днів тому прийшло повідомлення про те, що і в Киргизії, де ще в 2016 р. відмічали на державному рівні День Жовтневої революції, з нинішнього року 7 листопада стали святкувати як День історії і пам'яті предків, пов'язаної з Туркестанським повстанням 1916 р., коли почався опір мобілізації населення даного краю на тиллові роботи¹. У Москві в цей день вшановують як День пам'яті військового параду 1941 р., а йому передує 4 листопада загальнодержавне свято єдності російського народу. В Україні, як відомо, здійснюються глибинні процеси широкої декомунізації суспільства. А у США Білий дім із нагоди сотих роковин більшовицького перевороту в Росії оприлюднив заяву, в якій визначив цей день як Національний день пам'яті жертв комунізму². Виняток в цьому плані хіба що становить Республіка Білорусь.

В переважній більшості постсоціалістичних країн проблеми жовтневих подій 1917 р. віддані на відкуп науковцям. Тому не випадковим є той факт, що нинішнього року відбулася серія заходів переважно наукового характеру, де з позицій сьогодення дня науковці, громадські та релігійні діячі, нащадки діячів тих далеких подій намагалися дати оцінку того, що відбулося в 1917 р., зробити висновки і накреслити подальші заходи по нинішньому розвитку своїх країн з тим, щоб подібного не повторилося.

Важливим аспектом наукових результатів є те, що вчені прийшли до певного порозуміння щодо хронологічних рамок революції, її складових частин та оцінки результатів революційних подій.

Обрана мною тема повідомлення на дану конференцію не є новою. На сьогодні, здається, розставлені всі крапки над «і». І тим не менше, виходячи із конкретної ситуації, яка склалася навколо жовтневих подій 1917 р. в нашому суспільстві, а тим більше враховуючи певні труднощі в плані відходу від радянських стереотипів, не буде зайвим ще раз повернутися до подій жовтня 1917 р. і висловити свої міркування відносно них.

Перша світова війна, як відомо, загострила до краю внутрішні протиріччя в російській імперії, котрі в кінцевому підсумку переросли в революцію. Не дивлячись на те, що лютневі події привели до ліквідації самодержавства та введення широких демократичних свобод, все ж Тимчасовому уряду не вдалося вирішити всіх наявних протиріч, котрі загострювалися з кожним днем під час поглиблення цієї революції.

Слід зауважити, що з самого початку свого існування Тимчасовий буржуазний уряд під головуванням кадета князя Г.Є.Львова, як єдиний легітимний орган державної влади в Росії, і Петроградська Рада робітничих і солдатських депутатів (голова виконкому М.С. Чхеїдзе), що мала за собою серйозну військову силу, домовилися спільно діяти за для забезпечення стабільності в суспільстві і подальшого вирішення актуальних питань Установчими зборами. Вони були в першу чергу покликані визначити форму державного устрою, прийнявши конституцію оновленої країни.

Власне кажучи, уряд тому і називався тимчасовим, що бачив своє завдання в тимчасовому виконанні владних функцій за для забезпечення скликання Установчих зборів, після чого мав скласти свої повноваження. Міністри уряду, вступаючи на посаду, присягали вжити всіх заходів для скликання в якнайкоротші терміни, на основі всезагального, прямого, рівного і таємного голосування, Установчих зборів, передати в їх руки всю повноту влади. Цю мету уряду підтримувала і Петроградська Рада, до якої входили різні представники російської соціал-демократії. Навіть більшовики, які спочатку повністю підтримували план дій Тимча-

сового уряду, а з поверненням Леніна в Росію категорично виступили проти уряду, тим не менше, не заперечували цієї мети. Хоча програма більшовицької партії на найближчий період, викладена Леніним в його відомих «Квітневих тезах», не передбачала якихось дій відносно Установчих зборів, тим не менше, виконуючи партійну програму мінімум, прийняту ще на II з'їзді РСДРП в 1903 р., більшовики твердо стояли за якнайшвидше скликання загальнонародного представництва. Більше того, вони посилено критикували цей уряд за затягування термінів скликання Установчих зборів. Тобто своїми діями вони послідовно спонукали урядовців до невідкладних заходів, спрямованих на завершення революційного процесу, розпочатого в лютому місяці.

Справді, Установчі збори мали стати логічним кінцем цієї революції. І критика більшовиків була цілком доречною та й зрозумілою для маси неграмотного населення, що поступово все більше і більше втягувалося в політичний процес.

Тим не менше, поряд із величезною кількістю щоденних нагальних проблем, що звалилися на уряд, він не залишив без уваги здійснення заходів по досягненню своєї стратегічної мети. Проте біда полягала в тому, що ніхто не знав скільки часу потрібно урядовцям для досягнення цієї мети. Ще 13 березня князь Г.Є. Львов обіцяв скликати Установчі збори не раніше, ніж через 3-6 місяців. З іншого боку, здавалося, не було нічого простішого, ніж встановити дату виборів та дату скликання Зборів. Але насправді вирішення даного питання було похідним від підведення законодавчої бази під всезагальні вибори. Без такої бази не можливо було визначити днів виборів та скликання зборів. З цією метою вже 3 березня Тимчасовий уряд доручив утвореній при ньому Юридичній нараді скласти план по розробці Положення про вибори до Установчих зборів. Згодом було ухвалено рішення про необхідність утворення спеціальної Особливої наради для підготовки проекту Положення про вибори. Однак даний орган з 82 осіб, рішення про необхідність утворення якого було прийнято 25 березня, в кінцевому підсумку формувався більше місяця і під керівництвом кадета Кокошкіна приступив до роботи ще через місяць, аж 25 травня. Термін, як для революційного часу, дуже великий.

Працюючи в посиленому режимі, Особлива нарада дала можливість Тимчасовому уряду вже 20 липня затвердити перших 5 глав Положення про вибори з тим, щоб опираючись на них розпочати практичну підготовку до виборів. 22 липня Положення про вибори до Всеросійських Установчих зборів було опубліковане у «Віснику Тимчасового уряду». Щоправда, поспішність, з якою приймався даний документ, вимагала його деякого доопрацювання. Цим і займалася Особлива нарада впродовж серпня і тільки 2 вересня склала свої повноваження.

В результаті Росія отримала найдемократичніший закон про вибори. Виборчі права були надані жінкам. Вперше в світі вибори ставали всезагальними, рівними, прямими при таємному голосуванні. Те саме стосується і вікового цензу, який був визначений 20-річним віком³. Більше того, виборчими правами наділялися військовослужбовці, чого не було в жодній країні світу. Причому віковий ценз для них був опущений до 18 років (саме з такого віку, замість встановленого раніше 21 року, стали на даний час мобілізувати юнаків до російської діючої армії). Крім того, Положення про вибори до Установчих зборів не визнавало майнового цензу, цензу осілості і грамотності, обмежень за віросповідною чи національною ознаками. Це був дійсно революційний закон для Росії. І в цьому безперечна заслуга Тимчасового уряду.

Одночасно визначилися і з датою виборів та датою скликання загальнонародного представництва. Тут теж не все відбувалося однозначно. Вже 14 червня під тиском революційних подій, зростаючого впливу більшовиків Тимчасовому уряду довелося пожертвувати юридичною процедурою і призначити вибори на 17 вересня, а скликання Зборів на 30 вересня. І хто знає як би склалася доля Росії, якщо б дані терміни були збережені. Однак терміни виявилися нереальними із-за труднощів воєнного, політичного і особливо технічного характеру. Тому, коли політична напруженість після липневих подій з пробільшовицькими гаслами дещо спала, 9 серпня уряд есера О.Ф. Керенського переглянув ці терміни і призначив вибори на 12 листопада, а скликання Установчих зборів на 28 листопада 1917 р. Зауважимо, що відтермінування виборів було вигідне всім політичним силам, в тім числі і більшовикам, не дивлячись на критику ними урядових кіл за затягування виборів.

Період, який нестримно наближав до даних дат, був насичений, крім всього іншого, організаційною та агітаційно-пропагандистською роботою. Так, враховуючи професійну непідготовленість переважної більшості майбутніх депутатів, Тимчасовий уряд ще 26 липня зобов'язав Юридичну нараду заздалегідь підготувати проекти Регламенту роботи зборів, їх організаційний статут, положення про виконавчу владу та проект статей майбутньої російської конституції з тим, щоб допомогти депутатам. З 7 серпня почалися засідання Всеросійської комісії у справах виборів до Установчих зборів (Всевибори) на чолі з кадетом М.М.Авіновим. До її завдань входила технічна підготовка і проведення виборів. У вересні приступили до складання списів виборців, а в жовтні були опубліковані кандидатські списки політичних партій. У списки були включені партії, партійні блоки, Ради, радянсько-партійні блоки, різні комітети, профспілки, громадські організації та окремі особи. В цілому у виборах отримали можливість взяти понад 50 партій і громадських організацій.

Таким чином, громіздкий виборчий механізм був запущений Тимчасовим урядом і прийшов у гігантський рух. Здавалося, що Лютнева революція підходить до свого логічного завершення і ніщо цьому не може завадити.

Однак квітнева, липнева та особливо серпнева суспільно-політична криза, доповнена економічною і соціальною кризами, привела до величезного невдоволення народних мас своїм становищем та бездіяльністю уряду по вирішенню нагальних проблем. Падала популярність уряду, падав авторитет і політичних партій, які були представлені в тому чи іншому його складі і несли повну відповідальність за ситуацію в країні (кадети, октябристи, прогресисти, есери, меншовики). Ситуація особливо загострилось восени 1917 р.

Проте Тимчасовий уряд виявився зовсім безсилим в боротьбі з анархією, що наростала в країні. Йому не допомогли ні встановлені кінцеві терміни виборів та скликання Установчих зборів, ні проголошення Росії республікою (1 вересня), ні створення Передпарламенту (20 вересня), ні створення третього коаліційного уряду (26 вересня). Більше того у зв'язку з розгромом «корніловського заклоту» та арештом самого гене-

рала Корнілова і його прихильників авторитет уряду О.Ф. Керенського остаточно впав і серед офіцерського та генеральського складу російської армії, не кажучи вже про масу рядового складу. Армія являла «собою величезний, виснажений, погано одягнений і погано прогодований, озлоблений натовп людей, об'єднаних жагою миру і всезагальним розчаруванням»⁴ - говорилося у зведенні повідомлень військово-політичного відділу Ставки напередодні більшовицького повстання.

В даних умовах єдиною політичною силою, яка максимально скористалася ситуацією і значно наростила свої дивіденди були більшовики, найбільш радикально налаштована частина російської соціал-демократії. Їм вдалося перманентно нарощувати кількість членів своєї партії з 24 тисяч осіб у березні до 350 тисяч осіб у жовтні 1917 р.⁵. Такий успіх можна пояснити тим, що дана партія не була пов'язана з урядовою коаліцією і не несла жодної відповідальності за стан справ у країні. Руки в неї були розв'язані для нищівної критики бездіяльності Тимчасового уряду, котрий, крім всього іншого, допускав чимало прорахунків. Більшовицька передвиборча програма брала тим, що хотіли чути солдати, робітники, селяни і зведена була до кількох гасел: земля – селянам, фабрики – робітникам, влада – Радам, мир – народам. Крім того, народам національних окраїн обіцяли право на самовизначення аж до відокремлення і утворення незалежних держав.

Хоча у цих закликах переплелися елементи демагогії, щирого стремління до соціальної справедливості, наївно-оптимістичних уявлень про засоби і терміни досягнення цього блага, все ж вони справді відповідали нагальним інтересам мас. А більшовики обіцяли задовольнити ці прагнення негайно, не чикаючи Установчих зборів, якщо влада буде в їхніх руках. Необхідність даного кроку посилювалася й провокативними заявами про те, що уряд діє в інтересах буржуазних класів, які начебто поставили собі за мету зірвати Установчі збори. Стверджувалось, що тільки перехід повноти влади до Рад забезпечить доведення революції до логічного завершення, тобто забезпечить скликання Установчих зборів у вже визначені терміни. Здійснюючи інтенсивну агітаційно-пропагандистську роботу, більшовики розгойдували і без того надзвичайно хитку ситуацію, в котрій знаходився Тимчасовий уряд.

В умовах більшовизації Рад, яка мала місце після провалу «корніловського заколоту», відкрилася перспектива створення коаліційного соціалістичного уряду. Проте есери та меншовики не пристали на пропозицію більшовиків. Потерпівши невдачу в спробах санкціонувати перехід всієї влади до Рад через ВЦВК, більшовики прагнули зробити це через з'їзд Рад, скликання котрого було призначено в кінцевому підсумку на 25 жовтня 1917 р. Одночасно більшовики приступили до безпосередньої організації захоплення влади шляхом збройного повстання. Виконуючи рішення VI з'їзду РСДРП(б) та вимоги В.І.Леніна, який ще в середині вересня вимагав від ЦК партії реалізувати силовий варіант, 10 жовтня більшовицький ЦК взяв курс на підготовку, а 16 жовтня на безпосереднє його здійснення. З цією метою при Петроградській Раді під керівництвом Л.Б.Троцьким, в котрій переважали більшовики, 16 жовтня був створений Військово-революційний комітет (ВРК) для безпосереднього здійснення повстання на чолі з лівим есером П.Є.Лазиміром.

Для більшовиків було важливо захопити владу заздалегідь не тільки до виборів в Установчі збори, що само по собі мало неабияке значення в плані впливу на виборчий процес, але й до скликання з'їзду Рад робітничих та солдатських депутатів з тим, щоб поставити делегатів даного з'їзду перед фактом, що відбувся.

Скориставшись хаосом, що запанував у країні, 25 жовтня ВРК, опираючись на загони Червоної гвардії та окремі військові підрозділи петроградського гарнізону, захопив владу в Петрограді та передав її II Всеросійському з'їздові Рад робітничих і солдатських депутатів, котрий розпочав свою роботу теж цього ж дня о 10 годині 40 хвилин вечора і продовжував її з перервами до ранку 27 жовтня включно. Не дивлячись на відкриті протести проти силового захоплення влади з боку правих есерів та меншовиків, більшовики проголосили Радянську владу.

Отож, попробуємо конкретизувати те, що сталося наприкінці жовтня 1917 р. в результаті організованого більшовиками повстання.

По-перше і найголовніше, влада перейшла від рук Тимчасового буржуазного уряду до Рад, як того хотів і вперто вимагав від однопартійців їхній лідер В.І.Ленін ще у відомих нам «Квітневих тезах», та як особливо наголошували на цьому більшовики під час передвиборчої кампанії восени 1917 р. Для управління країною спеціальним декретом даного з'їзду був створений однопартійний уряд – Рада Народних Комісарів (РНК) на чолі з В.І.Леніним. Вищим законодавчим і розпорядчим органом країни став Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет на чолі з Л.Б.Каменєвим, до складу якого із 101 особи за партійною приналежністю входили: 62 більшовики, 29 лівих есерів, 6 об'єднаних соціалістів-демократів, 3 українських соціалісти і 1 есер максималіст. Взявши владу в свої руки, більшовики негайно приступили до виконання решти зобов'язань своєї передвиборчої програми.

По-друге, в інтересах всього селянства був прийнятий Декрет про землю. І не важливо, що його ключові положення були списані з аграрної програми партії есерів і він не носив остаточного характеру. Тим не менше згідно даного декрету було ліквідовано поміщицьке землеволодіння, земля переходила у власність держави і через селянські комітети мала бути перерозподілена між тими, хто її обробляв, тобто селянами.

По-третє, в інтересах всього трудового народу, який ніс основний тягар війни, був прийнятий Декрет про мир. І дарма що цей закон не міг бути негайно реалізований з об'єктивних причин. Ним радянська влада заявляла про твердий намір вийти із війни і згодом робила послідовні кроки для досягнення цієї мети.

По-четверте, рішенням з'їзду була відмінена смертна кара на фронті, що мало неабияке значення для демократизації армії і підняття власного авторитету серед солдатської маси.

Крім того, з інформативною метою про результати захоплення влади (що зроблено радянською владою і що буде зроблено в найближчі дні) більшовики прийняли ряд звернень: «Робітникам, солдатам і селянам!», «Всім губерньським і волосним радам робітничих, селянських, солдатських і селянських депутатів», «Від Всеросійського З'їзду Рад». А також була прийнята «Резолюція про погромний рух», спрямована на недопущення хаосу в країні.

Прийняті декрети про уряд, землю і про мир повністю відповідали і квітневим тезам Леніна і передвибірній програмі більшовицької партії. Правда, із окремо обіцяного перед виборами для робітників, тобто для власної соціальної бази, поки що більшовиками нічого не було зроблено, крім обіцянки ввести робітничий контроль над виробництвом, так само, як і всім націям, що населяли Росію, обіцяли забезпечити справжнє право на самовизначення⁶.

Та, не дивлячись на це, прийняті II з'їздом Рад декрети в інтересах народних мас повинні були зняти соціальну напруженість в країні і переконати російського виборця підтримати партію більшовиків, котра конкретними справами доказала, що вона готова виконувати владу в інтересах трудового народу.

Разом з тим виникає питання наскільки легітимними були прийняті закони та сама влада, котра їх прийняла. Тут слід зрозуміти, що являла собою радянська влада, проголошена цим з'їздом. Нагадаємо це був II Всеросійський з'їзд Рад робітничих та солдатських депутатів. Іншими словами із 166-мільйонного населення країни в 1917 році в кращому випадку більшовики представляли інтереси 15 млн. робітників (з них 3 млн. – спадкові робітники) та 12,8 млн мобілізованих солдат, що в сумі становить близько 17% від всього населення. Однак насправді не всі робітники, а тим більше солдати йшли за більшовиками. Частина робітників йшла за меншовиками, а частина солдатів підтримувала партію есерів, котра була найавторитетнішою в російському суспільстві і вела за собою майже все селянство.

Ще цікавішою виникає ситуація із радянськими правлячими органами, затвердженими цим же II з'їздом Рад. Всі ми добре знаємо, що на з'їзді був обраний ВЦВК як вищий законодавчий і розпорядчий орган. Однак повна його назва – Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет Рад робітничих і солдатських депутатів. Тобто – законодавчий орган для 17% населення, а не трудящих всієї Росії. Дещо іншою ситуація була з вищим виконавчим органом – РНК. З'їзд, будучи робітничим і солдатським, називає РНК – робітничо-селянським урядом Росії, що виходить за межі компетенції даного з'їзду, оскільки

селянські Ради в масі своїй існували окремо від робітничих і мали свій ВЦВК, який вів за собою селянство Росії, що складало понад 80% осіб від загальної кількості населення. А окремі селянські Ради, які йшли за більшовиками не робили якоїсь серйозної погоди на загальному фоні.

Отже, не дивлячись на те, що більшовики позиціонували себе з усіма Радами, і декрети, прийняті ними, відповідали інтересам всіх трудящих Росії та закликали до селянських Рад брати владу на місцях у свої руки, тим не менше селянські Ради їм ще належало завоювати в недалекому майбутньому.

Чи розуміли всю складність ситуації більшовики? Мабуть так, але блефували, коли у зверненні II з'їзду Рад до робітників, солдатів і селян від 25 жовтня запевняли, що з'їзд бере владу в свої руки, «опираючись на волю величезної більшості робітників, солдатів і селян»⁷. Тут швидше бажане видавали за дійсне, як згодом і по ряду інших проблем. Пройде небагато часу (майже три тижні) і вибори покажуть хто саме опирався на більшість трудового народу.

Разом з тим більшовики робили певні кроки, щоб застерегти себе від всезагального осуду з боку опонентів і можливих власних провалів особливо в найближчий час, щоб не втратити те, що було вже завойовано. Зауважимо, що збройне повстання та й робота II з'їзду Рад проходили одночасно під гаслом захисту Установчих зборів від буржуазії і це мало чи не визначальне значення для забезпечення деякої стабільності Радянського уряду в буремних революційних подіях жовтня та листопада місяців. На цьому більшовики наголошували повсякчас. Так 25 жовтня, ще до початку роботи II з'їзду Рад робітничих і солдатських депутатів, у своїх зверненнях «Революція перемогла»⁸, «До тилу і Фронту»⁹, «Всім армійським комітетам діючої армії. Всім Радам солдатських депутатів»¹⁰ ВРК закликав підтримати Петроградську Раду і нову революційну владу, яка негайно скличе Установчі збори. Та й у зверненні II з'їзду Рад до робітників, солдатів і селян більшовики пообіцяли забезпечити своєчасне скликання Установчих зборів¹¹.

А щоб не було сумнівів в обіцяному, більшовики роблять наступний важливий в цьому плані крок. Не дивлячись на те, що скориставшись демонстративним залишенням II з'їзду Рад есе-рами і меншовиками, відмовою лівих есерів увійти до складу

Раднаркому і вони сформували однопартійний уряд, одночасно акцентували увагу на тому, що їхній уряд є тимчасовим. Зокрема в декреті II з'їзду Рад «Про утворення Робітничого і Селянського уряду» читаємо: «Утворити для управління країною, аж до скликання Установчих зборів, Тимчасовий робітний і селянський уряд, який буде називатися Радою Народних Комісарів»¹². Тобто РНК стала хоч радянським, але теж Тимчасовим урядом «аж до скликання Установчих зборів», яких більшовики не тільки не мали наміру відмінити, але й спеціальним декретом РНК від 27 жовтня підтвердили встановлені раніше терміни їх скликання. Одночасно РНК закликав всі виборчі комісії, органи місцевого самоврядування, Ради і солдатські організації на фронті «докласти всіх зусиль для забезпечення вільного і правильного здійснення виборів»¹³. А при ВЦВК був організований відділ з підготовки до Установчих зборів¹⁴.

Дані заходи справді повинні були послужити гарантією незворотності більшовиків з революційного шляху, яких їхні опоненти стали підозрювати в зраді революції. Вони добре усвідомлювали, що інакше повстання губило шанси на успіх, якщо б було підняте не в ім'я всеросійського представництва, а по суті проти нього. Тому, йдучи на силовий варіант захоплення влади, більшовики не знімали гасла Установчих зборів, котрими, як відомо, і мала завершитися лютнева революція. Взагалі жовтневий переворот повинен був здебільшого служити саме цій меті, а не соціалістичній революції, про яку не знаходимо жодної згадки в прийнятих документах II з'їзду Рад робітничих та солдатських депутатів, на якому верховодила крайня ліва соціалістична партія більшовиків.

Практично можна сказати, що сам переворот і робота II з'їзду Рад робітничих і солдатських депутатів пройшли не тільки під гаслами «миру», «землі», «влада Радам», але й одночасно з клятвою довести революцію до Всеросійських Установчих зборів.

Всі ці кроки нової влади повинні були скласти позитивне враження про ту партію, яка здатна вирішувати кардинальні питання хай, навіть, з допомогою сили, але все ж вирішувати їх в інтересах усього трудового народу, щоб зміцнити свою владу, зламати недовір'я скептиків і тісніше зімкнутися з народними маса-

ми. А з іншого боку, навіть своїм політичним опонентам даним кроком вони давали надію на те, що крапку в формуванні владних структур не покладено, що це буде зроблено Установчими зборами. Очевидно, саме тому ми і не знаходимо серйозної організації масового опору більшовицькому перевороту, як це можна було спостерігати під час спроби корніловського виступу. І навіть навпаки опозиційні щодо більшовиків соціалістичні партії зрештою закликали своїх виборців не на організацію збройних контрзаходів проти більшовиків, а прийти на вибори і своїм волевиявленням проголосувати проти організаторів державного перевороту¹⁵.

Крім того, більшовицька активна передвиборча агітація і пропаганда говорять за те, що у них жевріла надія на успіх у ході виборів. Більше того, на думку історика Л.Г.Протасова «в ленінських висловлюваннях 1917 р. рефреном звучала думка, що результат виборів буде залежати від того, хто буде контролювати їх, роботу виборчого апарату»¹⁶.

А звідси можна зробити висновок, що більшовики, захопивши владу в Петрограді, з перших кроків демонстрували масам, що вони доведуть до логічного завершення те, що мав зробити Тимчасовий буржуазний уряд. Проте ні де-факто, ні де-юре РНК не міг вважатися правонаступником Тимчасового буржуазного уряду, і його спроби підпорядкувати собі старий управлінський апарат не випадково бойкотувалися службовцями.

Як відомо, вибори до Установчих зборів, котрі дійсно відбулися 12 листопада, були програні більшовиками. Навіть у сумі з лівими есерами вони не отримали бажаного результату. А це означало, що переважна більшість громадян Росії не розділяла більшовизму як доктрини і не схвалювала його влади.

Наближався день скликання Установчих зборів, а разом з ним наближався останній день більшовицького всевладдя. Згідно власних обіцянок вони повинні були скласти свої повноваження і в майбутньому коаліційному соціалістичному уряді задовольнитися роллю опозиції, чого їм аж ніяк не хотілося робити. Тому спочатку був взятий курс на відтермінування скликання Установчих зборів на невизначений період з метою зміцнення власних владних позицій, а зміцнившись, розпустили збори, поставивши остаточну крапку над лютневим періодом революції 6 січня 1918 р. за для зміцнення власної диктатури.

З огляду на вище сказане, можемо однозначно стверджувати, що в жовтні місяці більшовики здійснили державний переворот, який за своєю суттю не міняв ні змісту, ні стратегічної мети лютневої революції і відрізнявся від серпневої спроби державного перевороту правих сил тим, що він відбувся. Тай сам Ленін і його найближче оточення називали захоплення влади в жовтні 1917 р. державним переворотом. При чому, захопивши владу, більшовики при кожній нагоді нагадували про тимчасовий характер їхньої влади. Визначення жовтневого перевороту 1917 р. як Великої Жовтневої соціалістичної революції відноситься до десятої річниці Жовтневого перевороту (1927 р.) і мало пропагандистський контекст та політичне звучання. Цим терміном Сталін і його оточення переслідували мету підкреслити велич і геніальність її «творців», унікальність і всесвітньо-історичне значення цієї події.

Однак, не дивлячись на те, що в результаті Жовтневого перевороту до влади прийшла соціалістична партія більшовиків, в соціалістичному характері йому слід відмовити з тих же мотивів. Адже з перших годин, днів і тижнів існування радянської влади ми не знаходимо в декретах чи постановах цієї влади жодного згадування про соціалістичний вибір. А самі закони за своїм змістом не носили нічого соціалістичного. Більше того закони цього часу, прийняті Радянською владою, як і сама влада носили тимчасовий характер, адже на даному етапі Раднаркомом визнавалося верховенство Установчих зборів, які мали визначити правовий статус останнього і в кращому випадку перетворити новий режим в легітимний. Тобто це було не що інше як продовження лютневого перевороту, і мало стати його завершальним акордом.

Та й самі більшовики вказували на те, що Жовтневий переворот є продовженням Лютневої революції і навіть її поглибленням в плані розширення демократії. Дещо пізніше (осінь 1918 р.) В.І.Ленін так говорив про характер революції: «Так революція наша буржуазна, поки ми йдемо разом з селянством, як цілим. . . Спочатку разом зі «всім» селянством проти монархії, проти поміщиків, проти середньовіччя (і постільки революція залишається буржуазною, буржуазно-демократичною). Далі, разом з найбіднішим селянством, разом з напівпролетаріатом, разом з усіма експлуатованими, проти капіталізму, в тому числі проти сільських багатців, куркулів, спекулянтів, і постільки революція становиться соціалістичною»¹⁷.

Як відомо, «проти капіталізму, в тому числі проти сільських багатців, куркулів, спекулянтів» радянська влада виступила широким фронтом влітку 1918 р.

А в березні 1919 р. В.І.Ленін цей термін визначив більш точно: «... наша революція до комітетів бідноти, тобто до літа і навіть до осені 1918 р. була в значній мірі революцією буржуазною»¹⁸. І це при тому, що той же Ленін та його однопартійці, прийшовши до влади, не зупинилися на буржуазному етапі революції, а стали орієнтувати маси на соціалістичний вибір. Маси, які в 1917 р. за визначенням історика П.В.Волобуєва, були лише за народовладдя і демократію, за пошук найлегшого виходу із критичної ситуації з допомогою соціально-класового партнерства на базі симбіозу Рад і буржуазних органів влади¹⁹. Народні маси, бажаючи негайного миру і демократизації армії, стали все більше підтримувати ідею Радянської влади на противагу Тимчасовому уряду і в кінцевому підсумку забезпечили перемогу більшовиків.

Звичайно, тут можна дискутувати до безкінечності. Думаю вихід із даної ситуації слід шукати в нинішній періодизації російської революції. В останні роки зарубіжними вченими здійснений відхід від таких стереотипів, як Лютнева буржуазно-демократична революція, Жовтнева соціалістична революція, як окремих періодів. Все більше науковців схиляються до версії одної революції. Та, власне, такої думки дотримувались більшість більшовицьких теоретиків до 1924 р, так як концепція перманентної революції Л.Д.Троцького, і теорія переростання буржуазно-демократичної революції в соціалістичну В.І.Леніна, при відомих відмінностях між ними, оцінювали лютневі і жовтневі події 1917 р. як єдиний процес. І навпаки концепція двох революцій йде до дискусії 1924 р. з приводу праці Л.Д.Троцького «Уроки Жовтня», але остаточно сформувалася і стала офіційною на думку історика Б.Н.Миронова в першій половині 1930-х рр.²⁰.

Сьогодні все більше дослідників схильні до думки про те, що лютневі і жовтневі події 1917 р. є двома етапами одної Великої російської революції, котра за своїми хронологічними рамками охоплює період з лютого-березня 1917 р. і до кінця 1922 р., включаючи громадянську війну аж до утворення СРСР.

Російський історик А.В. Шубін вказує на те, що у своєму розвитку Велика російська революція пройшла чотири етапи. Перший етап – Лютнева революція 1917 р. (23 лютого – 2 березня 1917 р.). Другий етап – Розвиток революції в період Тимчасового уряду (2 березня - 25 жовтня 1917 р.). Третій етап – Жовтнева революція і становлення Радянської влади (25 жовтня 1917 р. – травень 1918 р.). Четвертий етап – Широкомасштабна громадянська війна і інтервенція (травень 1918 р. – листопад 1920 р.)²¹.

Звичайно таку періодизацію, з деякими поправками можна прийняти. Але вона не вказує на характер даної революції. В цьому плані цікавий підхід запропонував теж російський історик В.А. Космач. Зокрема він стверджує, що Велика російська революція, за своїм характером, рушійними силами, цілями і завданнями була буржуазно-демократичною, котра по своїй висхідній лінії пройшла два етапи: буржуазно-ліберально-конституційний (лютий/березень – жовтень 1917 р.) і буржуазно-демократичний (жовтень/листопад 1917 р. – грудень 1922 р.), котрий завершився перемогою «російських яacobінців» (більшовиків), що на десятиліття визначило подальший розвиток країни, а також геополітику і міжнародні відносини в ХХ ст.²².

Очевидно, що в проблемі періодизації і визначенні характеру того чи іншого етапу Великої російської революції рано ставити крапку, оскільки, крім цього, є різні підходи до визначення як верхньої, так і нижньої межі цієї революції. Але безперечним є і те, що більшовики в жовтні 1917 р. прийшли до влади в результаті революційного перевороту і їхні дії не носили на даному етапі соціалістичного характеру, а спрямовані були на завершення буржуазно-демократичного етапу революції. І тільки програш виборів до Установчих зборів заставив більшовиків у черговий раз застосувати силовий варіант за для збереження і посилення власної диктатури. А скликаний ними в середині січня 1918 р. об'єднаний III Всеросійський Рад робітничих, солдатських та селянських депутатів завершив цей процес.

Примітки:

¹ Их истребляли с большой жестокостью. Почему в бывших советских республиках ненавидят все русское // https://lenta.ru/articles/2017/10/31/mutiny_1916/

² Білий дім назвав 7 листопада – Національним днем пам'яті жертв комунізму // http://zik.ua/news/2017/11/08/bilyy_dim_nazvav_7_lystopada_natsionalnym_dnem_pamyati_zhertv_komunizmu_1201317

³ Подібна ситуація була лише в Швейцарії.

⁴ Головин Н. Н. Военные усилия России в Мировой войне. — Париж: Т-во объединённых издателей, 1939 // http://militera.lib.ru/research/golovnin_nn/11.html

⁵ Коммунистическая партия Советского Союза: Наглядное пособие по партийному строительству. / Составитель В.И. Струков. – М.: Плакат, 1980. – С.102.

⁶ Декреты Советской власти. Том I. 25 октября 1917 г. – 16 марта 1918 г. – М.: Гос. издат-во политической литературы, 1957. – С.8.

⁷ Там само. – С. 8.

⁸ Там само. – С.1-2.

⁹ Там само. – С.5.

¹⁰ Там само. – С. 7

¹¹ Там само. – С.8.

¹² Там само. – С.20.

¹³ Там само. – С.25-26

¹⁴ Там само. – С.38.

¹⁵ Протасов Л.Г. Всероссийское Учредительное собрание. — М., 1996. – С.206-207.

¹⁶ Там само. – С.148.

¹⁷ Ленін В.І. Пролетарская революция и ренегат Кауцкий. – ПСС., т.37. – М.: Госполитиздат, 1963. – С. 311-312.

¹⁸ Ленін В.І. УІІІ съезд РКП(б). – ПСС., т.38. – М.: Госполитиздат, 1963. – С. 143-144.

¹⁹ Волобуев П.В. Выбор путей общественного развития: теория, история, современность. – М.: Политиздат, 1987. – С.281.

²⁰ Миронов Б.Н. Благополучие населения и революции в имперской России: ХУІІІ – начало ХХ века. – М.: Новый хронограф, 2012. – С.566.

²¹ Шубин А. В. Великая российская революция. 10 вопросов. – М.: 2017. – С.15.

²² Космач В.А. Великая российская революция 1917-1922 гг. и ее последствия: опыт сравнительно-исторического анализа.// <https://cyberleninka.ru/article/v/velikaya-rossiyskaya-revolyutsiya-1917-1922-gg-i-eyo-posledstviya-opyt-sravnitelno-istoricheskogo-analiza>

Vasyl Kholodnytskyi

Was Seizure of Power by the Bolsheviks a Coup or Socialist Revolution?

This publication reveals events in the Russian Empire during the summer and autumn of 1917. The culminating moment of these events was the armed uprising organized by the Bolshevik Party and the seizure of power in the country on October 25, 2017.

According to the author, taking power through a coup d'état, the Bolsheviks in no way left the bourgeois path of country's development. The decrees adopted by the 2nd congress of the Soviets of Workers and Soldiers' Deputies on October 26-27 spoke rather of a general civilizational choice than a socio-political one. Thus, these laws were not of a socialist nature, they were temporary and were to be legitimized by the All-Russian Constituent Assembly. However, having lost the election to the Constituent Assembly, the Bolsheviks dissolved them. By these actions the Bolsheviks put an end to bourgeois democracy to strengthen their own dictatorship.

Key words: *Provisional Bourgeois Government, All-Russian Constituent Assembly, election regulations, elections, cadets, Bolsheviks, Mensheviks, Left Socialist Revolutionaries, left and right, legitimation, Soviets of Workers and Soldiers Deputies, Soviets of Peasants' Deputies, Soviet government, Kerensky, Lenin, Trotsky.*

Надійшла до редколегії 25.11.2017 р.